

O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILARDA IJTIMOIIY DEVIANT XULQ ATVORINI O‘RGANISHDA PROYEKTIV METODIKALARNING O‘RNI

Rahmanqulov Shuhrat - Jizzax davlat pedagogika universiteti, Umumiy psixologiya kafedrasida o‘qituvchisi

Ergasheva Gulshan- JDPU, Psixologiya (amaliy psixologiya) yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: O‘smirlar psixologiyasini va ularda deviant xulq atvorini aniqlashda proyektiv metodikalardan foydalanish juda yaxshi samara beradi. Proyektiv metodikalar tufayli o‘smirlar ularni xulq atvorini ongsiz mustaqil o‘rganish muammoga yechim topishdan iboratdir. Hozirgi kunda o‘smirlar shaxsining xulq atvoridagi bunday o‘zgarishlarni aniqlashda anketa, test va so‘rovnomalar yaxshi natija bermaydi. Har doim ham proyektiv metodlardan foydalanganda yaxshi samara beradi.

Kalit so‘zlar: Proyektiv metodikalar ,deviant xulq, rivojlanish, tadqiqot usullari, o‘smirlik, rivojlanish.

Hozirgi kunda o‘smir yoshdagi, bolalardagi deviant xulq atvori kundankunga o‘zgarib, ularning oldini olish uchun proyektiv metodikalardan foydalangan holda ularga yechim topishga qaratilmoqda . Psixologiya fani va amaliyotida shaxsni o‘rganishning Proyektiv metodikalari alohida o‘ringa ega. Uning yuzaga kelishi va rivojlanishida shaxs, uning ichki dunyosini bilish imkoniyati haqidagi g‘oyalarga bo‘lgan psixologik qarashlar evolyusiyasi aks etadi. Yarim asrlik rivojlanish tarixiga ega Proyektiv psixologiya bugungi kunda inson haqidagi psixologik bilim sohalaridan biri bo‘lib, uni o‘zlashtirmay shaxs haqidagi yaxlit tasavvurlarni shakllantirish mumkin emas. Shaxsni tadqiq qilishning Proyektiv metodi Proyeksiyalarni aniqlash va tasvirlashga asoslangan.

«Proyeksiya» tushunchasi dastlab Z. Freyd tomonidan subyektning ongli va ongsiz tarzda ko‘chirilgan shaxsiy xususiyatlari, tashqi obyektlarga nisbatan holatlarning mazmunini ifodalash uchun qo‘llanilgan. Proyeksiya lotincha «proektio» so‘zidan olingan bo‘lib, oldinga irg‘itish, tashlash ma’nosini bildiradi. Shaxsni o‘rganishning Proyektiv metodi eksperiment natijalariga asosan Proyeksiyalarni aniqlash va so‘ngra ularni tahlil qilishni ko‘zda tutadi.

Proyeksiya tushunchasini tavsiflash «Men»ning himoya mexanizmlari bilan uzviy bog‘liq. Proyeksiya sublimatsiya, ratsionalizatsiya, siqib chiqarish bilan bir qatorda himoya mexanizmlaridan biri sifatida qaraladi.

Proyektiv metodlar yordamida inson Proyeksiyalarining psixologik mexanizmlari o‘rganiladi. G. S. Friman Proyeksiyani:

- 1) Ongsizlik holati, yani insonning bu holatda boshqa kishilarning g‘oya, qarash, istak, emotsiya yoki xarakter xislatlarini o‘ziga olishi sifatida;
- 2) O‘z shaxsiy ehtiyojlarini boshqalarga ko‘chirish sifatida;

3) Qandaydir tajribaga asoslangan noto'g'ri xulosa chiqarish sifatida qaraydi.

Proyektiv metodlar tekshiriluvchini shunday holatga qo'yadiki, bunda uning shaxsiy ehtiyojlari, uning o'ziga xos idroki, tavsiflari va ko'pgina xarakter xislatlari namoyon bo'ladi. Proyeksiya so'zli assotsiatsiyalar, tugallanmagan jumlar, rasm va dog'lar, tekshiriluvchining chizgan rasmlari kabi verbal hamda rasmi metodlarning barchasini qo'llaganda kuzatiladi.

Proyeksiya voqelikni, odamlarni, namoyon qilingan stimullarni idrok etish muayyan darajada shaxsning psixik holati, ehtiyoj, motiv, ustanovkalariga asoslangan. Bunda voqelikni shaxsning psixik holati, ehtiyojlari, xususiyatlariga mos ravishda tavsiflash tendensiyasi mavjud. Proyeksiya anglanmagan psixologik mexanizm hisoblanadi, ya'ni Proyeksiya elementlari ongsiz tarzda idrok qilinadi.

Proyektiv metodikalarning asosiy, o'ziga xos xususiyati -foydalaniladigan stimullarning ko'p ma'noli, noaniq ekanligidir. Biroq, tekshiriluvchiga tavsiya qilinadigan stimuly (rasm, rant, dog, verbal informatsiya bo'lishidan qat'iy nazar) noaniq, ko'p ma'noli ekanligiga qaramay obyektiv xarakterga ega va subyekt tomonidan yaratilgan obraz yoki yuzaga kelgan vaziyatga kiritiladigan muayyan xususiyatlarga ega. Olingan natijalar tekshiriluvchi shaxsi haqidagi bilimlar, uni psixologik jihatdan chuqur o'rganish asosida, shuningdek, psixodiagnostikaning boshqa metodlarini qo'llagan holda tavsiflanishi zarur.

Proyektiv metodikalar tarixi 1904-1905 yillarda K.Yung tomonidan yaratilgan so'zli assotsiatsiyalar testiga borib taqaladi. Bu metodikani yaratish bilan Yung shaxsning ongsizlik holatidagi kechinmalarini assotsiativ diagnostika qilish mumkinligini ko'rsatib berdi. Keyinchalik assotsiativ testning turli variantlari aybdorlik hissini aniqlash (yolg'on detektor, M.Verttaymer va L.R.Luriya), normani patologiyadan ajratish va boshqalar uchun qo'llanildi. Tugallanmagan hikoya yoki gap testi ham Yungning assotsiativ testidan kelib chiqqan deb hisoblanadi.

Proektiv metodikalar (lot.projectio -oldinga o'tish)- proektiv diagnostik nuqtai nazar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, shaxsni o'rganishga yo'naltirilgan metodikalar majmuidir. Dastlab 1939 yilda L.Frank bu metodikalarni belgilash uchun proeksiya tushunchasini kiritgan, bu tushunchani o'zgartirishga bir necha urinish bo'lishiga qaramasdan psixologik diagnostika fanida barcha tomonidan e'tirof etildi.

Proektiv metodlarning muhim belgisi shundan iboratki, bunda aniq bo'lmagan, bir xil tuzilmagan stimullardan foydalaniladi. Sinaluvchi uni qayta qurishi, rivojlantirishi, to'ldirishi, sharhlashi zarur. Proektiv farazga mos ravishda individumning har bir hissiyoti, uning idroki, his-tuyg'ulari, fikrlari, harakatlarida shaxsning izini qoldiradi. Insonni faollik undovchi stimuly-vaziyatlar qanchalik kam stereotip bo'lsa, shaxs o'zini shunchalik yorqinroq namoyon qiladi. Proektiv metodikalardagi stimullar nafaqat uning obyektiv mazmuniga ko'ra ahamiyatga ega bo'lmaydi, sinaluvchi uchun shaxsiy ma'nosiga ko'ra ham ega bo'ladi. Ana

shundan proektiv metodikalar uchun xos bo'lgan javoblarni to'g'ri yoki noto'g'ri deb baholash xos emas.

Proeksiyani shunday tushunish uni psixoanalitik talqin qilishdan tubdan farq qiladi. Psixoanaliz proeksiyani himoya mexanizmlaridan biri deb hisobladi. Bunda "Men" uchun hos bo'lgan ichki impulslar va hissiyotlar tashqi obyektga yo'naltiriladi, tevarak atrofni o'zgargan holda idrok qilish sifatida ongga kirib boradi.

Stimul vaziyati bilan bog'liq proeksiya jarayonini dastlab G.Myurrey tavsiflagan. Myurreyning ta'kidlashicha, proeksiya insonning o'z qiziqishlari, ehtiyojlari ta'siri ostida harakat qilishi tabiiy holati bilan bog'lanadi. Uning fikricha, himoya mexanizmlari proeksiya jarayonida namoyon bo'lishi ham, namoyon bo'lmasligi ham mumkin.

XX asrning 40-yillarida g'arb psixologiyasi"da "proektiv harkatlar" rivojlandi. Proektiv metodikalar psixodiagnostikada keng ommalashadi, an'anaviy psixodiagnostik testlar ikkinchi darajaga siqib chiqariladi. Hozirgi vaqtda g'arb psixologiyasida shaxsni o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda, ayniqsa klinik psixodiagnostika sohasida keng qo'llanilmoqda. Bunga misol sifatida dunyoning ko'p davlatlarida tashkil etilgan maxsus ilmiy institut va jamiyatlar, faqatgina proektiv metodikalarga bag'ishlangan davriy nashrlar, to'plamlar va monografiyalar, doimiy ravishda o'tkaziluvchi xalqaro konferensiyalar misol bo'ladi.

Shuning uchun proektiv metodikalar bilan olingan natijalarni boshqa tadqiqotlar, sinaluvchining hayot yo'li haqida ma'lumotlar bilan solishtirish lozim. Proektiv metodikalardan foydalanish tufayli os'mirlar tarbiyasida ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi va ularning xulq atvoridagi o'zgarishlarni oldindan aniqlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1.Z.T.Nishonova Z.Qurbonova,Sh.To'laganova ,S.Abdiyev Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya .Toshkent -2015

2.G'oyibova N.A, Jalilova. S.X.Umumiy psixodiagnostika T: "Fan va Texnologiya" 2018, 260bet

3. RAHMANQULOV, S. (2024). YOSHLARDA FAOL HAYOTIY POZITSIYANI SHAKLLANTIRISH MUAMMOSI. News of UzMU journal, 1(1.2. 1), 181-184.

4.Abduhamidovich, R. S. (2023). O 'ZBEKISTONDA MILLIY TA'LIM TIZIMINI CHET EL TA'LIM TIZIMI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI. Conferencea, 97-101.

5.Abduhamidovich, R. S. (2023). AKADEMIK MOBILLIK–BOLONIYA JARAYONLARINING MUHIM SHARTI SIFATIDA. Conferencea, 126-131

6.Rahmanqulov, S. (2024). MEHRIBONLIK UYI BOLALARINING PSIXOLOGIK VA AXLOQIY RIVOJLANISHI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 58-60. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9719>

7. Sangirova, N. (2024). SHAXS IJTIMOIYLASHUVIDA OILANING ROLI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 69-73. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9725>
8. Sangirova, N. (2024). ШАХСДА ГЕНДЕР УСТАНОВКАЛАРИНИНГ ЎЗИНИ-ЎЗИ ИДРОК ЕТИШ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ МУАММОЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 74-81. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9749>
9. Alibekov, Davron. “Sharq mutafakirlarining ta’lim-tarbiya borasidagi qarashlari.” *Журнал музыки и искусства* 2.1 (2021).
10. O‘tamuradova, G. (2024). БЕРУНИЙНИНГ СОҒЛОМ АВЛОД ТАРБИЯСИ ҲАҚИДАГИ ПСИХОЛОГИК ҚАРАШЛАРИ . Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 95-103. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9764>
11. Mamaraimova, R. (2024). ПСИХОЛОГИЯ РЕЛИГИОЗНАЯ ИСПОВЕДИ И МЕДИТАЦИИ . Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 30-36. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9645>
12. Mamaraimova, R. (2024). КАК НЕ ПОДДАВАТЬСЯ ПРОВОКАЦИЯМ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 23-29. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9644>
13. Ахмедова Насиба Ачилловна. (2022). КИЧИК МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАРДА ИЖТИМОЙ КОМПЕТЕНТЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, 2(12), 529–532. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7337671>
14. Р.У.Мамараймова. (2022). ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНШНИНГ МАЗМУН МОХИЯТИ. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, 2(12), 513–517. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7337651>
15. Mamaraimova, R. (2022). УМУМ ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5549>
16. Mamaraimova, R. (2021). КИЧИК МАКТАБ ЁШИ ЎҚУВЧИЛАР КОМПЕТЕНТЛИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ БАЪЗИ ЖИҲАТЛАРИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (2). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2967>
17. O‘ralova, O. (2024). ABU NASR FOROBIYNING MEROSINI O‘RGANISH. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 125-129. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9796>
18. Abduhamidovich, R. S. (2023). АКАДЕМИК МОБИЛЛИК–БОЛОНИYA JARAYONLARINING MUHIM SHARTI SIFATIDA. *Conferencea*, 126-131.

19.Abdusamidovich, R. S. (2023). O ‘ZBEKISTONDA MILLIY TA’LIM TIZIMINI CHET EL TA’LIM TIZIMI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO ‘NALISHLARI. *Conferencea*, 97-101.

20.Rahmanqulov, S. (2024). MEHRIBONLIK UYI BOLALARINING PSIXOLOGIK VA AXLOQIY RIVOJLANISHI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 58-60. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9719>

21.Soibnazarova, M. (2024). MAS’ULIYATLILIKNI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYANING O‘ZIGA XOS MEZONLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(1), 71-77. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9534>

22.RAHMANQULOV, S. (2024). YOSHLARDA FAOL HAYOTIY POZITSIYANI SHAKLLANTIRISH MUAMMOSI. News of UzMU journal, 1(1.2. 1), 181-184.

23.Abdusamidovich, R. S. (2023). O ‘ZBEKISTONDA MILLIY TA’LIM TIZIMINI CHET EL TA’LIM TIZIMI ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO ‘NALISHLARI. *Conferencea*, 97-101.

24.Abdusamidovich, R. S. (2023). AKADEMIK MOBILLIK–BOLONIYA JARAYONLARINING MUHIM SHARTI SIFATIDA. *Conferencea*, 126-131.

25.Баратуллаева, Д. (2024). AYOLLARDA STRESS KECHISHI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 48-52. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9695>

26.Fayziyeva, N. (2024). YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 4(2), 149-155. извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/9805>